

громадське схвалення, яке дзеркально відображається в громадській думці, і співробітництва з населенням. Якщо міліція дійсно має мету заручитися підтримкою населення в своїй діяльності, то вона повинна взяти на себе ініці-

ативу і відповідальність за інформування, навчання й підготовку населення до партнерства.

Надійшла до редколегії 21.01.2004

БИЛОКОНЬ Н.В. ПАРТНЕРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИЛИЦИИ: ПОНЯТИЯ, СУЩНОСТЬ И ФОРМЫ

Рассмотрены специфика та задачи налаживания партнерских отношений милиции с населением как новой формы ее работы.

BILOKON' N.V. PARTNER RELATIONS IN ACTIVITY OF MILITIA: CONCEPTS, ESSENCE AND FORMS

Tasks of adjustment of partner relations of militia with the population as new form of its work are considered specificity that.

А.Б. БЛАГА

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК (094.5)343.226:343.54(477)

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ’Ї”: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розглянута практика застосування Закону України “Про попередження насильства в сім’ї” щодо визначення підстав для вжиття заходів з попередження насильства в сім’ї стосовно неповнолітнього чи недієздатного члені сім’ї, а також особливостей застосування таких спеціальних попереджувальних заходів, як офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім’ї, офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки, і захисного припису.

Класичною ілюстрацією проблеми насильства у сім’ї вважається американський фільм “У постелі з ворогом”, де Джулія Робертс зіграла жінку, яку за закритими дверми регулярно тероризував чоловік, на вигляд чарівний та вихований і зовсім не схожий на насильника. Коли ж бідолаха тікає з дому, дорогою безпомилково називає строк тривалості її нещасливого шлюбу: три роки сім місяців шість днів, тим самим ніби підтверджуючи відомий вислів “щасливі на години не зважають”.

Проголосивши заборону дискримінації за будь-якими ознаками, катувань, рабства та примусової праці, право особи на життя, свободу і особисту недоторканість, Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основних свобод (1950 р.) стали підґрунтям для подальшого розвинення у рішеннях і резолюціях Генеральної Асамблеї і Конгресів ООН проблеми заборони жорстокого поводження в сім’ї та попередження таких проявів.

Прийняття 15.11.2001 року Закону України “Про по-

передження насильства в сім’ї” [1] передували публічні дебати, ініційовані неурядовими жіночими організаціями, у яких також взяли участь відомі юристи, зокрема О.М. Бандурка, В.І. Борисов, В.В. Голіна, Ф.К. Думко, О.О. Кочемировська, О.М. Руднева [2] тощо. Ця проблема й сьогодні не втратила своєї актуальності, у зв’язку з чим система кримінального судочинства, юристи і лікарі, які багато років вважали насильство в сім’ї як “сімейну справу”, тепер об’єднують свої зусилля з тим, щоб захистити жертву від жорстокого поводження. З метою приведення законодавства у відповідність до названого Закону, були внесені відповідні зміни та доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проте, й зараз існують певні проблеми у практиці застосування положень Закону, тому у запропонованій статті ми спробуємо більш детально розглянути деякі спірні, як на наш погляд, питання.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що за мету цього закону поставлений захист жертви насильства в

сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення такого насильства, тому втручання держави у таку делікатну сферу, як приватне та сімейне життя відбувається лише за власною ініціативою та бажанням постраждалих. І лише у разі отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї, заходи вживаються без згоди таких осіб. Таким чином, держава приймає під свій захист осіб, рівень психічного чи фізичного розвитку яких не дозволяє у повній мірі усвідомлювати небезпеку, яка їм загрожує, і відповідним чином на неї реагувати.

Однак, затверджена 9.04.2002 р. Інструкція про порядок узяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї [3], суперечить Закону, оскільки передбачає необхідність одержання такої інформації "безпосередньо від цього неповнолітнього або недієздатного члена сім'ї або від органів і установ, на які покладене здійснення заходів для попередження насильства в сім'ї" (п.2.3 Інструкції). Тобто, ускладнюється своєчасність та ефективність прийняття профілактичних заходів, оскільки суттєво обмежується право третіх осіб на надання інформації щодо насильства відносно неповнолітнього або недієздатної особи.

Крім того, абз.3 п.2.4 Інструкції передбачає, що у разі безпосереднього виявлення працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх фактів вчинення насильства стосовно неповнолітніх членів сім'ї і за відсутності звернення від останніх щодо застосування заходів для його припинення, названі посадові особи повинні лише надіслати інформацію про це до спеціально уповноваженого органу з попередження насильства в сім'ї та до органу опіки і піклування. Це дає підставу для оскарження цілком правомірних дій працівників міліції з припинення насильства щодо неповнолітніх та прийняття до винних осіб передбачених законом санкцій.

З огляду на вищевикладене, враховуючи принцип верховенства закону, вважаємо, що при вирішенні питання про наявність підстав для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї стосовно названих випадків повинне діяти повинне діяти саме положення статті 4 Закону, а не Інструкції.

Закон передбачає спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї, при застосуванні яких теж виникають певні проблеми, на що ми звернемо більш детальну увагу.

Першим таким заходом є офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Слід звернути увагу, що за загальним правилом особа вважається суб'єктом правопорушення за умов осудності та досягнення нею певного віку на момент вчинення протиправного діяння. Однак, передбачені Законом спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї не є видами юридичної відповідальності, оскільки вони – запобіжні заходи. Тому законодавець визнав за доцільне при встановленні віку застосування такого заходу відштовхуватися не від віку вчинення насильства в сім'ї, а від настання 16-

річчя на момент винесення такого попередження.

Наступний попереджувальний захід, передбачений цим Законом - офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї. Треба особливо наголосити на тому, що підставою винесення такого офіційного попередження є саме провокаційна поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї, тобто антисоціальна, свідомо, навмисно та очевидно провокуюча вчинення насильства в сім'ї.

Офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх вноситься у разі систематичної (три і більше разів) віктимної поведінки члена сім'ї. Але ні в Законі, ні в Інструкції не визначено, яким саме чином повинні фіксуватися випадки віктимної поведінки, тобто, чи буде оформлюватися ознака систематичності як умова винесення офіційного попередження.

Крім того, точаться деякі суперечки стосовно кола осіб, за зверненням яких може вноситися офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки. Існує думка, що це питання регулюється загальною нормою – ст.4 Закону України "Про попередження насильства в сім'ї", згідно якої підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є заява або висловлене жертвою насильства в сім'ї бажання. Тобто, в такому випадку особі, в поведінці якої присутній значний рівень віктимності, слід безпосередньо звернутися до спеціально уповноважених органів або висловити своє бажання про винесення стосовно неї офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки. Таке сприйняття ситуації призводить до того, що деякі жертви насильства в сім'ї не звертаються за допомогою до правоохоронних органів, оскільки побоюються винесення стосовно них самих офіційного попередження, а винуватець залишиться без покарання.

З нашої ж точки зору, ця ситуація повинна вирішуватися наступним чином: офіційне попередження повинне вноситися потенційній жертві лише у випадках, коли факти насильства в сім'ї були виявлені безпосередньо працівниками правоохоронних органів, або стали їм відомі з інших джерел.

Стосовно цього попереджувального заходу є ще одне питання, яке, на наш погляд, також потребує вирішення - стосовно терміну його дії. Справа в тому, що винесення офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки є, згідно п.3.3 Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї, підставою для залишення без розгляду питання про видачу захисного припису. І, навіть якщо член сім'ї вживе відповідних заходів та знизить рівень своєї віктимності, він все одно не матиме права на захист за допомогою захисного припису.

Такий жорсткий підхід суперечить гуманному характеру Закону, через що необхідне прийняття до нього доповнень стосовно визначення терміну його дії. Це питання, на наш погляд, можна вирішити у такий спосіб: два-

жати загальним терміном дії офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки один рік і запровадити заохочувальну норму, згідно якої з особи, що довела зміну своєї антисоціальної провокуючої поведінки, зняти винесене офіційне попередження достроково.

Ще одним передбаченим Законом попереджувальним заходом, застосування якого не позбавлене проблем, є захисний припис. І у цьому випадку має місце розходження з буквою Закону затвердженої наказом МВС України Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї. При порівнянні цих двох документів відразу впадає в око різниця у вирішенні питання про винесення захисного припису у випадку, коли у діях особи, що вчинила насильство в сім'ї, наявні ознаки злочину.

Закон стосовно такої ситуації передбачає, що дільничний інспектор міліції або працівник кримінальної служби у справах неповнолітніх вносить захисний припис без погодження з начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором (п.п. 1 та 2 ст. 13). Інструкція ж, обходячи мовчанням особливості та порядок винесення припису, вказує лише, що він не вручається у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину (п.3.3).

Аналіз цих документів змальовує таку картину: відносно особи, яка вчинила насильство в сім'ї з наявними ознаками злочину, дільничний інспектор міліції або працівник кримінальної служби у справах неповнолітніх приймає рішення відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України; крім того, без погодження з начальником вносить захисний припис, але безпосередньо винуватцю його не вручає.

Відразу виникають декілька запитань. По-перше, чи можливо тлумачити наявність в діях особи, що вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, як підставу для того, щоб взагалі не виносити захисний припис? На наш погляд, ні. Цей висновок ґрунтується на тому, що Закон взяв за мету попередження будь-якого насильства в сім'ї, у тому числі й кримінально караного (ст. 15).

По-друге, наскільки виправданим є положення про те, що захисний припис не підлягає погодженню у разі наяв-

ності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину? Справа в тім, що п.5 ст.13 Закону прямо вказує на термін дії винесених винуватцю обмежень, а саме: 30 днів з дня погодження захисного припису з прокурором. За відсутності такого погодження встановлені особі заборони не будуть діяти. Крім того, цей акт є підставою для настання негативних для особи наслідків, оскільки винесення захисного припису хоча і є заходом попередження, але згідно зі ст.173² Кодексу України про адміністративні правопорушення за його невиконання настає адміністративна відповідальність, що може призвести і до зміни на більш жорсткий винесений у процесі попереднього слідства запобіжний захід. Однак, винесений з порушенням процесуальної процедури акт визнається недійсним, оскільки не внесені відповідні зміни та доповнення до Кримінально-процесуального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення стосовно дозволу винесення захисного припису без погодження у начальника відповідного органу внутрішніх справ і прокурора.

По-третє, незрозуміло, у чому полягає сенс винесення захисного припису без вручення?

Означені у цій статті та деякі інші питання, викликані практикою застосування Закону України "Про попередження насильства в сім'ї", ще потребують привертання більш пильної уваги та свого вирішення. З цієї метою, на наш погляд, вкрай необхідне створення й розповсюдження серед широких верств населення науково-практичного коментарю до Закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" від 15.11.2001 р., № 2789-III // ВВР України. –2002. - № 10. –Ст.70.
2. Проблеми насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти /Упоряд.: О.М. Руднева. –Х.: Право, 1999. –212 с.
3. Наказ МВС України "Інструкція про порядок узяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї" від 9.04.2002 р., № 329.

Надійшла до редколегії 24.10.2003

БЛАГАЯ А.Б. ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНА УКРАИНЫ "О ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ": СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Рассмотрена практика применения Закона Украины "О предупреждении насилия в семье" в отношении определения оснований для употребления мероприятий по предупреждению насилия в семье к несовершеннолетнему или недееспособному члену семьи, а также особенностей применения таких специальных упреждающих мер, как официальное предупреждение о недопустимости совершения насилия в семье, официальное предупреждение о недопустимости виктимного поведения, и защитного предписания.

BLAGAYA A.B. PRACTICE OF APPLICATION OF THE LAW OF UKRAINE «ABOUT THE PREVENTION OF VIOLENCE IN FAMILY»: MODERN PROBLEMS AND POSSIBLE WAYS OF THEIR DECISION

Practice of application of the Law of Ukraine «About the prevention of violence in family» is considered concerning definition of the bases for the use of actions for the prevention of violence in family to a minor or incapacitated member of family, and also features of application of such special anticipatory measures, as the official prevention of inadmissibility of fulfillment of violence in family, the official prevention of inadmissibility victim behavior, and the protective instruction.